

ДВЕ НЕИЗВЕСТНИ ПИСМА ДО И ОТ СТЕФАН СТАМБОЛОВ

ДИМИТРИНКА ПАНТИЛЕЕВА

За малцина държавни мъже може да се твърди убедено, че са колкото родолюбци, толкова и „родени политици“. Сред тях изпъква най-възхваляваният и най-окулваният строител на Нова България - Стефан Стамболов. Талантлив държавник, надраснал ориенталския ръст на своите предшественици и съвременници, той поставя основите на законодателната и изпълнителната дейност, които превръщат страната ни в модерна европейска държава. Правителството му създава условия за икономическа независимост и самостоятелна национална политика. По време на неговото управление България се издига като равноправен партньор на международната сцена. Той е политикът, който не допуска монархът да се превърне в основна фигура в политическия живот.

Повече от век Стефан Стамболов е възвеличаван и порицаван, превъзнесен като национален спасител или предател на националните интереси. С настоящата публикация даваме своя скромнен принос за осветляване на моменти от неговия живот и дейност в последните месеци преди убийството му.

Под съставителството на Милен Куманов и колектив са издадени до момента пет тома от поредицата „Личният архив на Стефан Стамболов - писма, телеграми, записки и дневници“.

Във фонда на Исторически музей - Свищов, се съхраняват две неизвестни писма, които с нашата публикация се пускат в научно обръщение.

Първото писмо е писано от Янко Атанасов Станчов¹, чичо на Поликсена Стамболова. То носи дата 17. I. 1895 г. и е адресирано до Стефан Стамболов. Корените на Станчовия род могат да се проследят до 1790 г., когато Иван Димитров Станчов идва от Южна България и се установява в Ловеч.² Единият от тримата му сина, Димитър, се преселва в гр. Свищов през 1818 г. По-късно тук се установява и брат му Атанас. В Свищов Атанас се задомява за Малти Рахнева от Г. Оряховица и му се раждат три деца - Янко, Поликсена и Костаки, бащата на Поликсена Стамболова. Костаки Станчов встъпва в брак с Елисавета х. Василева от Румъния.³ Родените от брака им девет деца завършват образование в Европа. От женитбата си и търговията си в Румъния и Свищов той придобива крупен търговски капитал и недвижими имоти - мушии.

Биографите, посветили перото си на обществения път на Стефан Стамболов,

почти не отделят внимание на неговата съпруга Поликсена, както и на останалите му близки и роднини. Изключение от това правило прави Димитър Маринов, виден в миналото наш публицист, етнограф, теософ, общественик и пр. Той пръв пише, че съпругата на Стамболов се казва Поликсена и е родом от Свищов. Стамболов вижда за първи път Поликсена, когато на 1 август 1887г. в качеството си на регент придружава новоизбрания български княз Фердинанд при пътуването му от Видин до Търново, където трябвало да положи клетва за вярност пред III Велико народно събрание. Кортeжът с високопоставените лица минава и през Свищов. Цялото население е излязло да посрещне и види новия български владетел. На спонтанен митинг в центъра на града една госпожица с омайна външност приветства Княза с реч на немски език. Тогава Регентът Стамболов съзира в тази грациозна и нежна девица героиня с безстрашна решителност и твърдост. Всяка дума от приветствието ѝ го убеждава в това му мнение. Още тук той пита за името ѝ. Като министър-председател намира всякакви поводи, за да посещава Свищов. Така до 15 май 1888 г., когато се сгодява за нея. В края на май с. г. Поликсена Станчова става Поликсена Стамболова.⁴

Въпросното писмо на Янко Станчов до Стефан Стамболов дава нови подробности за имотните владения на бащата на Поликсена Костаки Станчов. То постъпва във фонда на Исторически музей - Свищов през 1965 г. като дарение от Рашко Иванов от Свищов. Написано е на сгънат на две кариран лист, с черно мастило, много добре запазено. Ето и текстът на самото писмо:

„Свищовъ 17. Януарий 1895.

Господ. С. Стамболовъ

София.

Братъ ми си отиде, и отиде тамъ гдето всички ще отидемъ, и отъ гдето никой се не връща, за това нека кажемъ Богъ да го прости и лека му пръсъ.

Погребението му стана най тържественно, така както подобаваше всички по първи граждани дойдоха дома да придружатъ останките му, по улиците особено твърде много народ на групи дочакаха да мине процесията, съ една дума такова погребение не е бивало, на всичко това благоприятстваше и денътъ защото беше прекрасенъ, слънце, ясно и топло време.

Според Телеграмата Ви поднесохъ на гробътъ му единъ Хубавъ Венець отъ страната Ви съ Лента и надписъ „На Любимия ни Баща Костаки, - „Отъ Семейството на Ст. Стамболова“ За който Венець Ви притваремъ сметката отъ Лев. 129.

Сега трябва следъ няколко дена (азъ мисля следъ 40 дена) да се състави Роднинский съветъ и Опекунство, като намерявамъ да бъдите и Вий во Роднинския съветъ вписани, а Елисавета да бъде опекунка, по тоя въпросъ

ако искате дайте си мнението.

Ще има малко ходения по работите на покойния, както тук, тъй също и във Ромъния, на Мошията и във Крайова, за да се видят и уредят работите, защото, до колкото зная покойния не е разказвал при живота си никому нищо от своите си дела, За това към пролетъ Елисавета трябва да отиде във Ромъние да пригледа било на Мошията било във Крайова Земанията, тъй като Мошията я има съдружески съ Гна №. 111. Попъ, съ когото ще трябва да пригледа сметки и уреди по нататошното вървение на работите, ако иска да продължава съдружеството на Мошията до истичанието на Контракта.-

Въ къщи всички са добре Здрави и Ви Поздравляватъ.

Вашъ
Янко А. Станчовъ⁴⁵

Второто писмо е писано от самия Стамболов на 3. II. 1895 г. Адресирано е до Стоян Сарийски, един от водачите на Народно-Либералната партия в Кюстендилския край ⁶. За да се възприеме по-добре съдържанието на това писмо, ще поясним накратко политическата обстановка в периода 1894 - началото на 1895 г. и мястото на Стамболов в нея.

В началото на 1894 г. Стамболовата политика е подложена на жестока критика от страна на почти всички обществени и политически групи. Князът смята, че е време да поеме самостоятелна линия на поведение. На 19 май 1894г. Фердинанд се разделя със своя пръв министър. Изборите за VIII Обикновено народно събрание през септември 1894 г. са спечелени от Народната партия и Константин Стоилов съставя самостоятелен кабинет. По време на управлението му Стамболов застава в редиците на обединената легална опозиция и развива трескава дейност против кабинета. Но тези първи опозиционни дни са изпълнени с голяма изненада от бясното преследване, на което е подложен самият той и неговите политически сподвижници от столицата и провинцията. „Правителството на Стоилов - пише П. Пешев - засили преследването против Стамболов, който бе подложен на строг полицейски надзор. Полицейският таен и явен надзор се засилиха до толкоз, щото заприличаха на хайка, устроена за преследване на някой див звяр.“⁷

Сформира се и специална парламентарна комисия за разследване престъпленията на Стамболовия кабинет от 1887 г. до 1894 г. През 1895 г. Стамболов получава всекидневни известия от политически приятели, че правителството се готви не само за съдебна, но и за физическа разправа с него.

Въпросното писмо на Стамболов до Ст. Сарийски постъпва във фонда на Исторически музей през 1967 г. като дарение на Емил Сарийски от Варна. Писмото е добре запазено, написано с характерния за Стамболов почерк и стил на две страници с червено мастило. Писано почти година след падането му от власт и след провеждането на допълнителните парламентарни избори за VIII Обикновено народно събрание, то хвърля обилна светлина върху

политическата обстановка в страната в навечерието на неговото убийство в началото на юли 1895 г.:

„София 3. II. 95 г.

Бай Сарийски,

За да се нанесе единъ тежакъ ударъ на блюдолизците следъ кървавите избори, които те направиха на 22 Януарий т. г., необходимо е да стане следующото на 14 того ⁸:

1. Да се поздравя Княза съ празника.

2. Да се протестира предъ него за зверствата и беззаконията, които правителството е извършило отъ 18 май насамъ и особено за тия отъ 22 Януарий т. г.

3. Да се протестира срещу закона за акциза и да се неприлаганието му.

4. Да се моли Княза да вземне нуждните мерки за въведение редъ, тишина и безопасностъ въ страната и за премахванието на анархията, беззаконията и убийствата.

5. Да се изкаже недоверие къмъ правителството за неговата гибелна и глупава политика.

Депеши съ подобно съдържание трябва да се испратятъ както отъ Кюстендилъ, така и отъ другите градове и села въ округа Ви. За тая работа пиша Вамъ, като Ви моля да сяобщите горнийото на приятелите въ округа и да ги помолите да се завематъ сериозно съ тая работа. Отъ градовете гледайте да има на депешите подписи съ стотини. Внушете на Радославистите и на другите опозиционери тоже да пратятъ на 14 того подобни депеши. Общия врагъ трябва да се напада съ общи сили. Ако полицията поиска да Ви пречи, оплачете се на Князю. Отъ всичките депеши пращайте копие и до „Свобода“.

Поздравление на Караманова, Лекарски (?), Риковски (?) и другите приятели.

Вашъ

(Следва подпис) С. Стамболов.“⁹

Двете писма дават допълнителна информация за живота и дейността на Ст. Стамболов.

Първото писмо е до Стамболов и дава информация с каква фамилия се е свързал посредством брака си с Поликсена.

Второто е от Стамболов и се отнася до политическата му дейност след свалянето му от власт. То е едно своеобразно Окръжно на председателя на Народно-Либералната партия до един от нейните водачи в Кюстендилския край Стоян Сарийски. Заедно с това е документ и за позицията на Народно-Либералната партия към политическата обстановка в страната през първите месеци на Народняшкото управление.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Янко Станчов е свищовски адвокат, брат на Костаки Станчов, бащата на Поликсена Стамболова.

² Ганчев, Ст. „Свищов - принос за историята му“, Свищов, 1929 г., стр. 388 и сл.

³ Елисавета Костаки Станчова е майката на Поликсена Стамболова, българка по произход - баща ѝ е родом от Видин, а майка ѝ от Тетово.

⁴ Маринов, Д. „Ст. Стамболов и новейшата ни история“, С., 1907 г.

⁵ Исторически музей - Свищов, инв. № 91.

⁶ Стоян Сарийски е мелничар от Кюстендил. След Освобождението е член на Либералната партия. След разпадането ѝ се включва в редовете на Народно - Либералната партия на Стамболов, член е на партийното бюро в Кюстендил. В периода 1907-1908 г. е почетен представител на Окръжното бюро на партията. През 1911 г. на II партиен конгрес на Народно - Либералната партия е избран във висшия партиен съвет.

⁷ Пешев, П. „Историческите събития и деятели от навечерието на освобождението ни до днес“, С., 1993 г., трето фототипно издание, стр. 291.

⁸ 14. II - рождената дата на княз Фердинанд.

⁹ Исторически музей - Свищов, инв. № 385.

TWO UNKNOWN LETTERS TO AND FROM STEFAN STAMBOLOV
(Summary)

Dimitrinka Pantileeva

The present article treats two unknown letters from the fund of Historical museum-Svishtov. They give us additional information about the life and the activity of Stefan Stambolov. The first letter is directed to him and gives information about his family. The second one is from Stefan Stambolov and concerns his political activity and the situation in Bulgaria after his overthrow, several months before his assassination.

Translated by Yanka Serafimova

НЯКОИ МАЛКО ИЗВЕСТНИ ФАКТИ ОТ ЖИВОТА И ДЕЛОТО НА ГЕНЕРАЛ ИВАН ФИЧЕВ

КАТЯ МИТОВА - ГАНЕВА

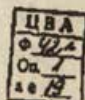
Във военната история, военното изкуство и наука на България генерал-лейтенант Иван Иванов Фичев заема важно място. В своето не всякога възходящо професионално развитие той стига до най-високите длъжности в армията; началник на Генералния щаб, началник на Щаба на Действащата армия по време на Балканската война (1912-1913 г.), военен министър.

Неговите съвременници определят характера му като труден и противоречив, каквато всъщност е и кариерата му. Вероятно до голяма степен на това се дължат някои неточности в биографията му, допуснати в различни източници. В литературата се срещат разминавания около рождената дата, етапите на образование, спорове относно военно-историческата му дейност и като основоположник на военното печатно дело, специалните военни и дипломатически мисии, които е изпълнявал, и др.

В настоящото съобщение се цели изясняването на тези въпроси до някаква степен на базата на архивен материал, съхраняван в Централния военен архив - В. Търново, и други източници.

Първият му биограф е ген. Рашко Атанасов - негов съгражданин и съвременник. Още във въведението на книгата си „Генерала от пехотата Иван Фичев“ дава една най-обща характеристика за живота и делата му. „Надарен с вродени способности и обладаващ широка военна култура, г-л Фичев е и ще си остане голяма фигура... и въпреки досадното безразличие на нашата съвременност ще дойде време, когато поколенията ще намерят, оценят и признаят големите качества и заслуги на този човек.“ Авторът посочва за негова рождена дата 15 април 1860 г.¹ Вероятно тя е използвана и от други негови биографи, но по въпросът за рождението на ген. Фичев съществуват документи в Централен военен архив - Велико Търново, които дават основание за оспорване. В свидетелството за свето кръщение четем: „Подписанний свещеник свидетелствам, че Иван Иванов Фичев е роден в градът ни Търново в енорията на Свети равноапостоли Константин и Елена в лето 1859, априлия, 3 ден, от родители православни Ивана Николова и Кръстина Бобева, а кръстен в неделя на 12-ти ден в същия месец от покойнаго свещеника поп Василиа Теодосиева в църквата „Св. Константина“. Кръстник му бил Михаил Василев. И за уверение давам му настоящето свидетелство. 1880, марта, 11, град Търново, протонотарий попа Димитрий.“² Т. е. документът е издаден 21 години по-късно.

Иван Фичев

Свидѣтелство
за свято Кръщеніе

Почти санин свещеникъ свидѣтелствовахъ
че Иванъ Иванова Фичевъ е роденъ въ градъ
ни Търново въ Епаріята на Святи равно-
апостолни Константинъ и Елена въ лѣто 1859
апрѣлиа 3 день отъ родители православни Ивана
Николава и Кръстіна Бѣвезовъ въ Кръстара въ
недалъ на Руденъ въ сѣщелъ мѣсецъ отъ то-
когато свещеникъ прота Василіа Феодосіава
въ църквата Свато Константина, Кръстникъ
му е Бѣла Михаилъ Василіевъ. И за ут-
рѣніе давахъ му настояще то свидѣтелство

1880. Марта 11.

Грѣтъ Търново

Протопопъ
Прота Димитрій.

Вероятно това свето кръщелно свидетелство е издадено на ген. Фичев във връзка с кандидатстването му във Военното училище, където се изисква определена възрастова граница. Зачисляването му става със заповед по Военно училище № 149/28 май 1880 г.³ Малко известен е фактът, че го завършва девети по успех от общо 62 юнкера, като е произведен в третия випуск от княз Александър I Батенберг със заповед № 98/30 август 1882 г. в Шумен.⁴

Друг биограф на ген. Фичев е полк. Георги Вълков. В книгата му, издадена в по-ново време, четем: „Иван Фичев има щастливия жребий, не само да се роди (на 15/27 април 1860 г.) в Търново - столица на Втората българска държава, центъра на духовна култура, едно от средищата на национално-освободителното ни движение, но и в известна и богата фамилия. Баща му Иван е големият син на възрожденския самобитен архитект Кольо Фичето.“⁵ По всяка

вероятност Г. Вълков се доверява на датата, посочена от ген. Р. Атанасов - 15 април 1860 г. и осъвременявайки я в нов стил посочва - 15/27 април 1860 г.

В ЦВА - В. Търново са съхранени няколко биографични справки за ген. Фичев, недатирани и не на всички е посочено с каква цел са изготвени. За рождена дата е изписана 15 август 1860 г. в Търново.⁶ Допускам, че това е печатна грешка, вместо месец април е изписан месец август и при преписване на справките една от друга грешката се повтаря.

Съхранена е и друга биографична справка, в която е изписано „Г-л Фичев, Иван - български генерал-лейтенант, роден в 1885 г...“⁷, което е абсурдно.

В подготвената биографична справка за гръцката енциклопедия от 11 август 1933 г. четем: „Фичев, Иван - български генерал-лейтенант, роден в 1858 г.“⁸

В българската енциклопедия ген. Фичев е посочен с рождена дата 15 април 1860 г.

В друг източник от по-ново време за командването на българската армия през войните за национална обединение ген. Фичев отново е посочен с дата на рождение - 15 април 1860 г.⁹

Същото се потвърждава и в книгата „Офицерски корпус в България 1878 - 1944 г.“¹⁰

В ЦВА - В. Търново се съхраняват материали, събрани от полк. Иван Кръстев Стойчев, оформени като личен фонд на ген. Фичев. Самият фондообразувател подготвя една подробна и с точни сведения анкета от името на Генерал-Щабното ведомство. Тя е върху оригинална, специално подготвена печатна бланка и лично ръкописно попълнена и подписана от ген. Фичев на 6 февруари 1928 г. в София. В нея лично изписва: „Иван Иванов Фичев, роден в гр. Търново на 15 април 1858 г.“¹¹ Този документ, както и цитираните по-горе няколко архивни материали, т. е. тези, които са издавани приживе на ген. Фичев, категорично посочват датата 15 април 1858, а светото кръщелно свидетелство, издадено във връзка с постъпване на определена възраст (22 г.) във Военното училище е с дата 3/15 април 1859 г. По-късно вероятно авторите се преповеряват на датата, посочена от ген. Р. Атанасов - 15 април 1860 г. и по този начин тя се тиражира в изданията погрешно. (Книгата на ген. Р. Атанасов е писана и отпечатана 11 години след смъртта на ген. Фичев, който умира на 18 ноември 1931 г.¹², а биографичната книга излиза през 1942 г.) Така, че това ми дава основание да считам, че 1860 г. като рождена е неточна. Според мойто скромно мнение - ген. Фичев е роден на 3/15 април 1858 г.

В споменатата вече анкета видният военачалник посочва по години етапите на образованието си, както и длъжностите, които е изпълнявал в армията, с което внася яснота по тези въпроси. Завършва трите класа в Търновското класно училище - 1869-1873, IV клас на Габровската априловска гимназия - 1876, Софийското военно училище - 1882, Италианската военна академия „Scola di guerra“ - 1900. Изпълнява длъжностите: Началник Щаба на 1-ва пехотна дивизия - 1903, помощник на началника на Щаба на армията - 1904-1907, началник Щаба на армията 1910-1914, военен министър 1914-1915.

Малко известни са специалните мисии у нас и в „странство“ на ген. Фичев, посочени в архивните материали. В 1902 е на големите френски маневри в околностите на Тулуза. В 1906 участва във всемирните маневри в Милано, а в 1907 в австро-унгарските. В 1910 придружава цар Фердинанд при официалното му посещение в Париж. През 1911 присъства на големите руски маневри около Царское село. През 1913 е член на делегацията за сключване мира в Букурещ, а през 1921 е назначен за пълномощен министър в Букурещ.¹³

Ген. Фичев притежава български - 6 ордена, 4 медала и 4 знака. Но малко известен факт е, че той е кавалер на 13 чуждестранни ордена от 10 държави: Франция, Русия, Германия, Италия, Австрия, Румъния, Гърция, Турция, Персия и Швейцария.¹⁴

Ген. Фичев още в младините си започва да се занимава с научна дейност по проблемите на военното изкуство и военна история. Той е един от създателите на специализирана военна литература, на военния периодичен печат. Мотивира се с това, че след Сръбско-българската война и детронирането на княз Александър I е почувствана остра нужда от един военен орган, който да бъде застъпник на интересите на българската армия и „да я тури в течение на живота по чуждите големи армии от които трябва да черпим поучение и научни познания“. За тази цел в 1887 г. в Търново той основава първия български военен вестник „Народна защита“, от които излизат 25 броя. Целта му е да се яви в защита на войската, която след Сръбско-българската война е станала предмет на атака от политическата преса.

По повод издаването на специализирания орган „Военен журнал“ ген. Фичев отразява в спомените си разбирането и подкрепата на военния министър полк. Мукуров, когато заедно с майор К. Паница аргументирано поставят въпроса за необходимостта му. Обезпечава се и в материално отношение издаването на вестника.¹⁵ Ген. Фичев признава, че в началото „Военен журнал“ се редактира твърде неумело и публикуваните статии не са с голяма научна стойност. Езикът е неудовлетворителен и не дотам грамотен. Съобщава за една критика в периодичното списание на Българското книжовно дружество, което дава неблагоприятна оценка за излезлите от първа до пета книжка, като обръща сериозно внимание за подобряване езика и редактирането. „Военен журнал“ получава правилна насока и става сериозно военно научно списание, според ген. Фичев, когато започва да се редактира от Учебното бюро при Военното министерство.¹⁶ (Учебното бюро също се оглавява от ген. Фичев).

Въпреки някои критични оценки за първите му трудове, за това, че не са написани в дълбочина, приносят на ген. Фичев е голям, защото започва да работи с перо в тая епоха, когато в България няма никаква военна литература. Той заслужава да бъде нареден сред най-първите творци на военното литературно поле. Има обнародвани над 3000 страници.

Ген. Фичев се занимава и с превод на чужда военна литература, като за това немаловажен факт е владенето на шест чужди езика. Това му дава възможност да поддържа писмени връзки с италиански, руски, румънски и др. военни и

държавни дейци.

Безспорно ген. Фичев е многостранно развита личност. За това можем да вярваме на твърдението, че се ползва с име на офицер с голяма военна култура, интелигентен, трудолюбив и много начетен. Непрекъснато ще се преоткриват нови и нови факти от живота и делото му, ще се доизяснява и разисква приносът във военната история на България.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Атанасов, Рашко. Генерала от пехотата Иван Фичев, С., 1942, с. 14.

² ЦВА, ф. 42 л., оп. 1, а. е. 19, л. 159.

³ ЦВА, ф. 1521, оп. 1, а. е. 4, л. 398-399.

⁴ Пак там, а. е. 9, л. 77.

⁵ Вълков, Георги. Генерал Иван Фичев - Избрани произведения. С., 1988, с. 12.

⁶ ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 132, л. 9, 10, 17.

⁷ Пак там, л. 14

⁸ Пак там, л. 20.

⁹ Недев, Светлозар. Командването на българската армия през войните..., С., 1993, с. 64.

¹⁰ Офицерски корпус в България 1878-1944, т. VII, С., 1996, с. 15.

¹¹ ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 132, л. 2.

¹² Починали членове на Славянското дружество в България.- Славянски глас, 1931, № 4, с. 178.

¹³ ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 132, л. 2.

¹⁴ Пак там, л. 3.

¹⁵ Пак там, л. 86.

¹⁶ Пак там, л. 89.

A FEW LESSKNOWN FACTS ABOUT THE LIFE AND WORK OF GENERAL I. FICHEV (Summary)

Katia Mitova - Ganeva

This announcement has had the humble purpose of setting right some details on some important and still historically arguable dates and events from the life of the great Bulgarian military leader, scientist and public figure, lieutenant-general Ivan Ivanov Fichev. Major part of the conclusions have been made on grounds of original archival material, compared to everything that has been published so far on the problems discussed above.